

health-related activities were analyzed. The level of preparedness formation of prospective specialists in physical education and sport to their further profession was defined. Based on the analysis of scientific literature and the questionnaire results we have developed and theoretically grounded the modern concept of professional training of specialists in physical education and sports who can effectively carried into practice recreational and health-related activities. It was determined some socially important and professionally significant qualities of specialists in physical education and sports, the possession of which would contribute to their competitiveness in the labor market.

The socially important qualities of a prospective specialist in physical education and sports include: civic maturity, law-abidance, social activity, social optimism, high values orientation, enhanced intellectual and practical skills, dignity, focus on success; social mobility; capability to constructively resolve conflicts; adaptability, cooperation, responsibility.

The professionally significant qualities of a prospective specialist in physical education and sports comprise: professional abilities and skills (competence, professionalism), ability to plan, execute and control recreational and health-related activities; specific qualifications, professional mobility, industriousness; expertise in modern technologies and the scope of their application, willingness for a lifelong learning and advanced training, communication skills, the ability to involve customers in their health care by recreational means.

Prospects for further research foresee development and scientific grounds of training of prospective specialists in physical education and sport for recreational and health-related activities.

Key words: *professional training, prospective specialists in physical education and sport, recreation and health-related activities.*

УДК 159.9:37.015.3

Лариса Дворніченко

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С.Макаренка

ORCID ID 0000-0002-6221-5555

DOI 10.24139/2312-5993/2017.02/058-069

ВИЗНАЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОЯВУ ЕМПАТІЇ У СТУДЕНТІВ ТВОРЧИХ ПРОФЕСІЙ

У статті наведено результати дослідження особливостей прояву емпатії студентів творчих професій. Акцентується увага на актуальності вивчення феномену емпатії як універсальної здібності, що дозволяє не тільки успішно опанувати творчі спеціальності, але й краще адаптуватися в суспільстві знань. Показано, що існують статистично значущі відмінності у прояві компонентів емпатії у представників різних педагогічних спеціальностей. З'ясовано також, що існує взаємозв'язок між рисами особистості й показниками розвитку емпатії. Підкреслюється необхідність розробок технологій розвитку емпатії та їх включення в процес підготовки студентів педагогічного вишу.

Ключові слова: *емпатія, раціональний, емоційний та інтуїтивний канали емпатія, «Я»-образ, уявне «Я», творчі професії.*

Постановка проблеми. Проблема вивчення емпатії набуває особливої актуальності в часи розвинених інформаційних технологій і стрімкого розвитку суспільства знань. Разом із тим сучасне суспільство має гостру потребу в творчо спрямованих особистостях, бо саме ця категорія

людей є найбільш адаптованою в суспільстві знань. Саме емпатія є тією універсальною творчою здатністю, що властива творцеві в будь-якій сфері діяльності й дозволяє успішно опановувати творчі професії.

Феномен емпатії займає ключове місце в розумінні людиною оточуючого світу, ефективній взаємодії педагогічного процесу, надання психологічної і психотерапевтичної допомоги, а також при створенні витворів мистецтва. Психологічна підготовка спеціалістів зазначених напрямів здебільшого орієнтується на академічні знання й майже залишає за межами здобуття практичні навички.

Аналіз актуальних досліджень. Як показує аналіз літератури вивчення феномену емпатії має тривалу історію. Феномен емпатії починали розглядати ще античні філософи й визначали як «симпатія» (Сократ, Платон, Аристотель, А. Августин, Ф. Аквінський). Пізніше поняття «симпатія» було ретельно розроблено А. Смітом, Г. Спенсером і А. Шопенгауером. У німецькій філософії розроблялося поняття «вчування» (Т. Ліппса, Ф. Фішера). Крім того, дослідники підкреслюють важливі аспекти емпатії в процесі пізнання світу (М. Аргайл, А. Бен, Т. Ліппс, Т. Рібо, М. Хоффман) та «здатності прийняти роль іншої людини» (У. Бронфенбреннер, Р. Даймонд, Дж. Мід).

Радянські психологи А. Бодальов, Т. Гаврилова аналізували роль емпатії в міжособистісних стосунках. У літературі також описано функціональний і феноменологічний аналіз емпатії (Н. Сарджвеладзе, М. Обозов); дослідження її поведінкових форм (В. Петровський, П. Симонов). Даний феномен презентований як взаємодія розумових та емоційних сторін особистості (В. Бойко, Н. Сарджвеладзе, Г. Міхальченко, В. Петровський); як сукупність емоційних, когнітивних і поведінкових змінних (Ю. Менжерицька); як інтуїтивне пізнання емоційного стану іншої особистості (В. Бойко, А. Ковальов, Т. Шибутані).

Окремим ґрунтовним напрямом вивчення емпатії є її роль у процесі психологічної допомоги іншим людям (Х. Кохут, В. Лейбін, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм, К. Юнг). Існує окремий напрям дослідження – «емпатійний психоаналіз», що передбачає залученість психоаналітика в досвід пацієнта (А. Фрейд, Л. Шерток, Ф. Рустан).

Сучасні філософсько-психологічні дослідження також розглядають різні аспекти емпатійного процесу. Для нашої роботи цікавими є погляди Є. Басіна, який вивчає «точки дотику» художньої творчості та емпатії. Таким чином, на теперішній час піднято значний пласт досліджень із вивчення емпатії.

Мета статті – розкрити особливості прояву емпатії у студентів творчих професій.

Основними **методами**, що використовувалися в нашому дослідженні стали: теоретичний аналіз літератури з проблеми й діагностичні методи

представлені особистісним опитувальником Р. Кеттела та опитувальником рівня емпатичних здібностей В. В. Бойка.

Виклад основного матеріалу ми почнемо з твердження, що емпатія – це особливий прояв людської чуттєвості та разом із тим – це вихідний пізнавальний механізм, який дозволяє зафіксувати іншу людину, чи витвір мистецтва як суб'єкта.

Підготовка психологів-консультантів потребує розвитку в них емпатійних навичок, бо серцевиною консультування є «консультативна взаємодія» між клієнтом та консультантом, що ґрунтується на філософії клієнт-центрованої терапії. А інструментом виникнення такої взаємодії є емпатія.

Провідні вчені в напрямі психологічної допомоги (Р. Мей, К. Роджерс, Р. Качунас та ін.) все більше підкреслюють структурну складність емпатії й розглядають її як багатоступеневий процес. «Емпатія є здібністю не тільки співпереживати, але й розуміти клієнта. У цьому розумінні вона являє собою афективну й когнітивну навичку – афективну, оскільки дозволяє консультанту ідентифікувати почуття клієнта, а когнітивну – оскільки зобов'язує консультанта встановлювати події, що викликають відповідні почуття» [4, 61].

В. Бойко, аналізуючи структуру емпатійних здібностей, визначає три компоненти: раціональний, емоційний та інтуїтивний. Так, раціональний канал спрямовує увагу сприйняття та мислення того, хто проявляє емпатію на сутність іншої людини, її стан, проблеми, поведінку. Це спонтанний інтерес, який «відкриває шлюзи» (В. Бойко) емоційного та інтуїтивного каналів відображення. Емоційний канал емпатії – це здібність співпереживати та співчувати. Вона дає можливість розуміти внутрішній світ, прогнозувати поведінку, а також виконує роль сполучної ланки від того, хто проявляє емпатію до того об'єкта, на який емпатія спрямована й назад. Щодо можливостей інтуїтивної складової емпатія, то тут слід зазначити здібність бачити поведінку партнера й діяти в умовах дефіциту інформації про нього, спираючись на досвід підсвідомого.

Задля всебічного розкриття теми роботи необхідно розглянути ще одну здатність емпатії – це здатність фантазії формувати «я-образи», стаючи на точку зору цих «Я». Такий механізм лежить в основі створення й розуміння витворів мистецтва [1; 5].

Дослідження останніх років у психології, мистецтвознавстві, естетиці (Є. Басін, Т. Матюх, О. Наконечна та ін.), дозволяють стверджувати, що органічність творчого акту неможлива без емпатії. Вона є підґрунтям і необхідною умовою створення витворів мистецтва. Хотілося б окремо зупинитися на розумінні емпатії як процесу моделювання «Я», необов'язково з особистості іншої людини. Так, Є. Басін вважає, що останнє є «лише окремим випадком емпатії» [1, 24]. Розвиваючи цю думку, учений пише: «У ній (емпатії) уявлене «я» моделюється за «образом і подібністю»

будь-якого іншого явища. Це означає, що людина може перевтілюватись в образ будь-якого явища, об'єкта тощо» [1, 24].

У психології та філософії існують роботи (Є. Басін, М. Бахтін, О. Кубанова, Т. Матюх та ін.), які аналізують можливість установа емпатії до неживого предмету. Так, К. Юнг вважає емпатію стрижнем естетики. Коли людина милується художнім твором, вона начебто входить всередину його, «ототожнює себе з ним і відходить від самої себе» [6, 34]. У цьому полягає катарсична сила мистецтва. Емпатія найбільш зрозуміла в драматичному мистецтві в силу того, що саме тут відбувається очевидне ототожнення акторів та їх вигаданих персонажів з одного боку і тонке ототожнення глядачів – з іншого.

Але так само, задушевна розмова, завдяки емпатії, що виникає в її процесі, має катарсичні властивості. Р. Мей пише: «ми можемо визначити цінність бесіди по тому, наскільки вона нас захопила, змусила забути себе». І далі: «повна самовіддача, що вимагається від психотерапевта,... може бути тоді, коли після інтенсивного і глибокого сеансу з клієнтом консультант відчуває, що сам позбавився всіх своїх проблем, та відчуває одночасно таку саму втому, як художник після декількох часів творчості» [6, 36].

Чи можна назвати процес консультування мистецтвом? Відповідь на це запитання можна знайти в працях Дж. Бюдженталя, який зазначає, що майже всі види мистецтва мають певні загальні атрибути, серед яких визначають: власну особистість як інструмент; незавершеність, спеціально розвинену чуттєвість, високий рівень умінь, певного роду результат, особисті стандарти, ідентифікація за своєю роботою. Ці атрибути стали важливими орієнтирами для нашого аналізу. Їх порівняння з характеристиками особливостей професії психолога-консультанта, консультанта-терапевта дозволяє називати цю діяльність мистецтвом.

Ми припустили, що певний рівень розвитку емпатії у студентів педагогічного вишу є апіорним. Тож метою нашого дослідження було з'ясування ступеня вираженості рівня розвитку компонентів емпатії у студентів педагогічного вишу в залежності від спеціалізації та специфіки отриманої професії. Ми також припустили, що у студентів, які навчаються на творчих спеціальностях, особливості проявів компонентів емпатії (раціональний, емоційний, інтуїтивний, проникаюча здібність) відрізняються від проявів емпатії у представників інших спеціальностей.

У емпіричному дослідженні особливостей емпатії у студентів творчих професій взяли участь 49 студентів II і III курсу спеціальностей «Практична психологія», «Музичне мистецтво», «Математика» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Обробка даних полягала в тому, що були розраховані особистісні профілі для групи А (студенти спеціальності «Практична психологія»), групи В (студенти спеціальності «Музичне мистецтво») та групи С (спеціальність

«Математика»). Крім того, умовно ми визначили групи А и В як групи представників професій, що постійно потребують розвитку творчості пов'язаної не тільки з педагогічною діяльністю. А вид професійної діяльності респондентів групи С більше передбачає розвиток інтелектуальних характеристик особистості.

Проаналізувавши результати діагностики за багатофакторним особистісним опитувальником Р. Кеттела, ми виявили показники, представлені нами на рис. 1. До крайніх значень у групі А спрямований показник шкали А (стриманість – комунікативність), високі показники мають шкали G (виражена сила Я – безпринципність), I (піддатливість – твердість), M (практичність – розвинена уява) та O (спокій – тривожність).

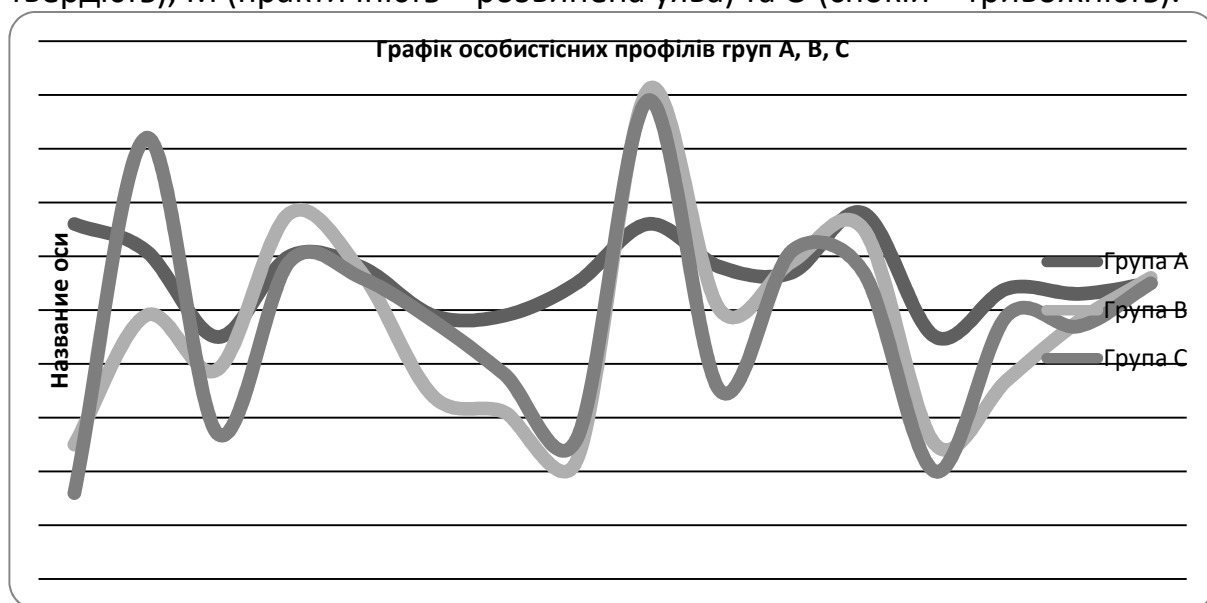

Рис. 1 Профілі особистості груп А, В, С за опитувальником Р. Кеттела

У групі В високі показники спостерігаються за шкалами E (домінантність – підкореність), L (довірливість – підозрілість), O (спокій – тривожність) та приближені до крайньої нижньої границі норми шкали I (піддатливість – твердість), Q2 (конформізм – нонконформізм). Що до третьої групи, то вони мають високі показники за шкалою B (ригідне мислення – абстрактне мислення) та L (довірливість – підозрілість), низькі за фактором А, решта показників у межах норми. Отримані значення по кожному фактору були переведені в стени [3].

Особистісні профілі груп А, В, С дають можливість стверджувати, що з більшості шкал спостерігаються середні оцінки від 4 до 6,5 стени і знаходяться на рівні середніх шкальних значень, однак, існують суттєві різниці за шкалами А, В, G, I, L, M, Q1. Для знаходження статистично значущої різниці ми використовували критерій Краскала-Уоліса. По цьому критерію на рівні статистичної значущості $p=0,01$: фактор А, фактор В, фактор I, фактор L між групами А, В, С; рівні статистичної значущості $p=0,05$: фактор Q₁.

При дослідженні компонентів емпатії ми використовували методику дослідження рівня емпатійних здібностей В. Бойко. Результати даної

методики інтерпретуються за двома напрямками. Перший – це загальний рівень розвитку емпатії і другий – це ступень прояву окремих компонентів емпатії. Слід зазначити, що в методиці розглядаються такі здібності (компоненти) емпатії, як: раціональний канал емпатії (у таблиці зазначений як РКЕ), емоційний канал емпатії (ЕКЕ); інтуїтивний канал емпатії (ІКЕ); установки, що сприяють чи заважають прояву емпатії; проникаюча здібність емпатії та ідентифікація як механізм емпатії.

Отримані результати представлені на рис. 2. Як видно з рисунка, за даною методикою високий рівень емпатії не був визначений у жодній групі. Щодо групи А (практична психологія) то більшість студентів (56 %) мають занижений рівень, 25 % середній і 19 % зовсім низький.

У групі В (музичне мистецтво) середній та занижений рівень мають 44,5 % та 55,5 % відповідно. Респондентів з низьким рівнем емпатійних здібностей у цій групі не виявлено. Що ж до третьої групи (математика), то в ній більшість має занижений рівень 73,4 % і однакова кількість по 2 чоловіка (13,3 %) мають середній та низький рівень.

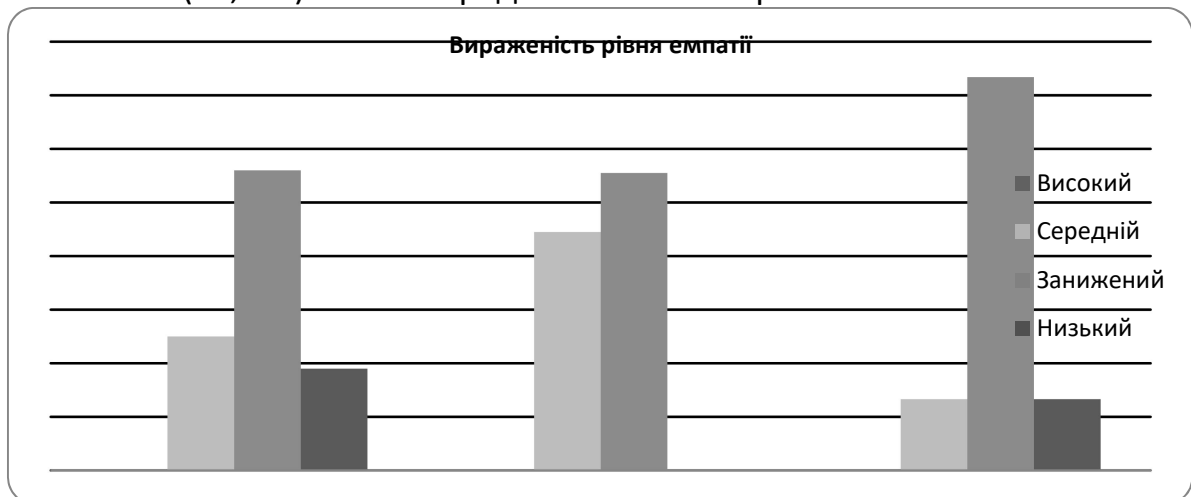

Рис 2. Показники ступеню прояву загального рівня емпатії (%) у групах А, В, С (за методикою В. Бойка)

Отримані результати дозволили більш ґрунтовно розібратися в проявах структурних компонентів емпатії, аналіз яких дозволив скласти табл. 1.

Було з'ясовано, що високі показники за окремими структурними компонентами в респондентів проявлялась, але їх сумарна кількість не дозволила підняти загальний рівень емпатії. Тож проаналізуємо їх.

Першим структурним компонентом є раціональний. Як видно з табл. 1, високі показники ми спостерігаємо у 25 % студентів групи А і 26,6 % у студентів групи С. Це означає високий рівень спрямованості уваги, сприймання та мислення емпатуючого на іншу людину – її стан, проблему, поведінку. Більшість респондентів отримали середні показники: 56 % група А і 66,6 % групи В і С. Ці досліджувані також використовують у спілкуванні раціональний канал, але провідним для них є інший.

Показники рівнів розвитку компонентів емпатії (%)
(за методикою В. Бойка)

N=49

Рівень	РКЕ	ЕКЕ	ІКЕ	Установки	Проникаюча здібність	Ідентифікація
Група А						
Високий	25	37	13	13	-	13
Середній	56	50	56	63	56	43,5
Низький	19	13	32	25	44	43,5
Група В						
Високий	-	55,5	44,4	11,2	22,2	5,5
Середній	66,6	33,3	50	44,4	44,5	55,5
Низький	33,4	11,2	5,6	44,4	33,3	39
Група С						
Високий	26,6	-	-	33,3	-	13,3
Середній	66,6	60	40	53,3	46,6	46,6
Низький	6,6	40	60	13,4	53,4	40

Слід зазначити, що в раціональному каналі не слід відшукувати жорстку логіку чи мотивацію зацікавленості іншим. Як правило, партнер приваблює усвідомленим існуванням, що дозволяє емпатуючому неупереджено виявляти його сутність. Щодо низьких показників, то їх відсоток поділений між групами таким чином: група А – 19 %, група В – 33,4 %, група С – 6,6 %. Отже, найвищий ступінь прояву раціональної складової емпатії ми спостерігаємо в групі С, а найбільш виражені низькі показники – у групі В.

Наступним для аналізу був обраний емоційний канал емпатії. Найбільш виражений рівень прояву даної здібності ми спостерігаємо в групі В – 55,5 % респондентів; потім цей канал проявляється у групі А – 37 %, і, як видно з таблиці, у групі С високий рівень взагалі відсутній. Отже, високий рівень прояву емоційного каналу емпатії характеризує людей як здібних входити в емоційний резонанс з оточуючими – співпереживати, співчувати. Висока емоційна чуйність стає засобом розуміння внутрішнього світу іншого, можливістю прогнозувати його поведінку й ефективно впливати. Саме високий рівень співчуття та співпереживання виконує роль провідника від того, хто проявляє емпатію до того, на кого спрямована емпатія і назад.

Суттєво в даній виборці представлений середній рівень прояву емоційного каналу емпатії. Він спостерігається у 50 % респондентів-психологів, 33,3 % – музикантів та 60 % студентів математиків. Ці респонденти мають досвід співпереживання, співчування, але при розумінні інших він у них поєднується з іншими засобами пізнання. Щодо низького рівня прояву емоційного каналу емпатія, то більшість (40 %) представлено в групі С і 13 % та 11,2 % – у групах А і В відповідно. Тобто для

цієї вибірки даний канал не є провідним і для розуміння поведінкових проявів інших людей використовуються інші компоненти емпатії.

Розкриваючи мету нашого дослідження, вважаємо за необхідне розглянути й третій – інтуїтивний канал. Отже, з табл. 1 видно, що інтуїтивний канал найбільш яскраво виражений у групі В – у студентів-майбутніх учителів музичного мистецтва – 44,4 %. На другому місці – 13 %, респонденти групи А (практичні психологи). Щодо досліджуваних групи С, то високий рівень знову не представлений. Високі бальні оцінки за даною шкалою характеризують респондентів як таких, що здібні бачити поведінку партнера, діяти в умовах дефіциту інформації, спиратися на досвід, що знаходиться в підсвідомому. Слід зазначити, що саме інтуїція менш за все залежить від оцінкових стереотипів, ніж усвідомлене сприйняття партнерів.

Середній рівень був виявлений у всіх групах респондентів: 56 % у групі «психологів»; 50 % у групі «музикантів»; і 40 % у групі «математиків». У загальній кількості це 26 осіб (53,5 %). Отже, можна сказати, що більшість виборки досліджуваних мають здібності орієнтуватися й діяти в умовах дефіциту часу і швидко розуміти партнера зі спілкування. Для майбутніх педагогічних працівників і взагалі людей, які обрали професію в системі «людина-людина» такі результати є хорошим показником професійної придатності.

Низькі показники за даною шкалою найбільш виражені в групі С – 60 %, потім у групі А – 32 % досліджуваних цієї групи й лише 5,6 % групи В. Тож вони залежать від існуючих стереотипів, не мають, або не вміють спиратися на власний досвід, їм складно діяти в умовах браку інформації. Але в розумінні інших вони спираються на раціональний чи емоційних канали емпатії.

Щодо інших каналів прояву емпатії, то тут слід зазначити наступне (див. табл. 1):

- наявність установок, що сприяють чи заважають проявам емпатії на високому й середньому рівні найбільше представлена в групі С (33,3 % і 53,3 % відсотки відповідно). А в більшості респондентів груп А і В вони (установки) проявляються на середньому та низькому рівнях і це є добрим показником, адже подібні установки різко обмежують діапазон емоційної чуйності й емпатичного сприйняття. Саме вони можуть стримувати прояви вищезазначених каналів емпатії, унаслідок чого людина прагне уникати особистих контактів, переконує себе спокійно ставитися до проблем оточуючих;

- проникаючу здібність в емпатії розглядають як важливу комунікативну властивість особистості, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довіри, добросердя. Виходячи з отриманих результатів, можемо зазначити, що тільки у 22,2 % студентів-музикантів наявний високий рівень зазначеної здібності. 56 % групи А, 46,6 % групи В і 44,4 %

групи С мають за даною шкалою середні показники. Це теж є гарним показником розуміння інших людей і важливою здатністю сприяти інформаційно-енергетичному обміну в стосунках;

- останньою, за даною методикою, неодмінною умовою успішної емпатії є ідентифікація. Більшість респондентів виявили середній рівень: 43 % – група А; 55 % – група В; 46 % – група С і низький рівень: 44 % – група А; 39 % – група В; 40 % група – С. Високий рівень ідентифікації мають 5 % респондентів групи В і по 13 % досліджуваних груп А і С. Слід зазначити, що саме останні найбільш схильні до емоційного вигорання, наслідування. Тому найбільш бажаним за цим критерієм є середній рівень розвитку ідентифікації, тобто адекватне вміння поставити себе на місце партнера.

Отже, методика В. В. Бойко виявилася дуже інформаційною для нашого дослідження й дозволила виявити рівні прояву емпатії в різних групах респондентів.

Для достовірності отриманих результатів нами був використаний коефіцієнт кореляції Спірмена, за допомогою показників між якими був виявлений прямий зв'язок, наведений в табл. 2.

Таблиця 2

Показники коефіцієнту кореляції за параметрами психодіагностичних методик

№п	Шкали	Значення коефіцієнта, r
1.	Фактор С та раціональний канал емпатії	-0,443**
2.	Фактор Q ₁ та інтуїтивний канал емпатії	0,292*
3.	Фактор С та проникаюча здібність емпатії	0,431**
4.	Фактор М та інтуїтивний канал емпатії	0,358*

Примітка: ** Кореляція значима на рівні 0.01 (2-сторон.).

* Кореляція значима на рівні 0.05 (2-сторон.).

Отримані показники свідчать про те, що був виявлений прямий взаємозв'язок на рівні статистичної значущості $p=0.01$ між показниками фактору С та рівнем проникаючої здібності емпатії. Отже, спокійні, зрілі, упевнені, чуттєво постійні особи, які не бояться складних ситуацій, емоційно стійкі, мають високий рівень розвитку важливої комунікативної властивості людини, що дозволяє створювати атмосферу відкритості, довірливості, задушевності.

Також був виявлений обернений взаємозв'язок на рівні статистичної значущості $p=0.01$ між показниками за фактором С (емоціональна стійкість) та раціональним каналом емпатії. Таким чином, спокійні, зрілі, впевнені, чуттєво постійні особи, які не бояться складних ситуацій, мають низький рівень спрямованості уваги, сприймання й мислення особи на сутність будь-якої іншої людини – на її стан, проблеми, поведінку.

Крім того, був виявлений прямий зв'язок на рівні статистичної значущості $p=0.05$ між наступними показниками:

- фактор Q_1 (консерватизм – радикалізм) та інтуїтивний канал емпатії. Тобто особи, у яких високий рівень інтелектуальних інтересів, які мають сумніви, проявляють аналітичне мислення, прагнуть переглянути існуючі принципи, мають схильність до експериментування та нововведень, також мають високий рівень здатності бачити поведінку партнерів;

- фактор M (практичність – розвинена уява) та інтуїтивний канал емпатії. Це дозволяє зробити висновок – особи занурені в себе, які цікавиться наукою, теорією, сенсом життя, у яких багата уява, мають високий рівень здатності бачити поведінку партнерів, діяти в умовах браку об'єктивної інформації про них, спираючись на досвід, що зберігається в підсвідомості.

Таким чином, результати порівняльного аналізу свідчать про статистично значущі відмінності між групами за такими шкалами:

- 1) на рівні статистичної значущості $p=0,01$: фактор A , фактор B , фактор I , фактор L , емоційний канал емпатії, інтуїтивний канал емпатії;

- 2) на рівні статистичної значущості $p=0,05$: фактор Q_1 , раціональний канал емпатії, проникаюча здібність, рівнем емпатії (за методикою В. Бойко).

Отже, у результаті дослідження було з'ясовано, що у представників творчих професій ступень вираженості інтуїтивного та емоційного каналів емпатії є вищим.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Наше дослідження показало, що на рівні статистичної значущості існує різниця у представників різних педагогічних спеціалізацій у таких особистісних рисах, як замкнутість – товариськість; ригідність мислення – абстрактність мислення; жорсткість – чуттєвість, довірливість – підозрілість. Щодо проявів різних компонентів емпатії, то суттєва різниця між групами студентів також існує, однак загальний рівень розвитку емпатії дозволяє стверджувати, що більшість студентів мають необхідний рівень розвитку емпатії, який доволить їм реалізувати свій творчий потенціал у професіях типу «людина-людина». Однак для запобігання емоційного вигорання та інших професійних деформацій важливим є гармонійний розвиток усіх компонентів емпатії.

Отже, результати освоєння теоретичних знань та аналізу практичних здобутків дозволяють стверджувати, що емпатія є не тільки необхідною, але й досить складною навичкою педагогічної та творчої діяльності. Тож важливим залишається питання розробки технологій розвитку всіх структурних компонентів емпатії та їх опанування в умовах збільшення відсотку часу, що надається для самостійної підготовки студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басин Е. Я. Творчество и эмпатия / Е. Я. Басин. // Вопросы философии. – 1987. – № 2. – С. 54–66.

2. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении : взгляд на себя и на других [Электронный ресурс] / В. В. Бойко // Информационно-издательский дом «Филинь». – 1996. – Режим доступа :

<http://www.psylliterature.narod.ru/Library/PDF/389.pdf>.

3. Капустина А. Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттела / А. Н. Капустина – СПб. : «Речь», 2001. – 112 с. – С. 96–97.

4. Качунас Р. Основы психологического консультирования / Римас Качунас [пер. с литовского]. – М. : Академический проект. – 240 с.

5. Матюх Т. М. Емпатія як трансестетичний феномен : дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філос. наук : спец. 09.00.08 – естетика / Т. М. Матюх. – Рівне., 2016. – 201 с.

6. Мэй Р. Искусство психологического консультирования / Ролло Мэй. – М. : Независимая фирма «Класс», 1994. – 144 с.

REFERENCES

1. Basin, E. Ya. (1987). *Tvorchestvo i empatiia* [Creativity and Empathy]. *Voprosy filosofii*, 2, 54–66.

2. Boiko, V. V. *Enerhiia emotsii v obshchenii: vzhliad na sebia i na druhikh* [Energy of Emotions in Communication]. Retrieved from: <http://www.psylliterature.narod.ru/Library/PDF/389.pdf>.

3. Kapustina, A. N. (2011). *Mnohofaktornaia lichnostnaia metodika R. Kettela* [Multifactorial Personality Methodology of R. Kettel]. SPb.: "Rech".

4. Kashynas, R. *Osnovy psikhologicheskoho konsultirovaniia* [The Basics of Psychological Consultancy]. M.: Akademicheskii proekt.

5. Matiukh, T. M. *Empatia yak transestetichniyi fenomen* [Empathy as a Trans Esthetic Phenomenon]. Rivne.

6. Mey, R. (1994). *Iskustvo psikhologicheskoho konsultirovaniia* [The Art of Psychological Consultancy]. M.: Nezavisimyi firma "Klass".

РЕЗЮМЕ

Дворниченко Лариса. Определение особенностей эмпатии у студентов творческих профессий.

В статье приведены результаты исследования особенностей проявления эмпатии студентов творческих профессий. Акцентируется внимание на актуальности изучения феномена эмпатии как универсальной способности, что позволяет не только успешно осваивать творческие специальности, но и лучше адаптироваться в обществе знаний. Показано, что существуют статистически значимые различия в проявлении компонентов эмпатии у представителей разных педагогических специальностей. Установлено также, что существует взаимосвязь между чертами личности и уровнем развития эмпатии. Подчеркивается необходимость разработок психологических технологий развития эмпатии и их включение в процесс подготовки студентов педагогического вуза.

Ключевые слова: эмпатия, рациональный, эмоциональный и интуитивный каналы эмпатии, «Я»-образ, воображаемое «Я», творческие профессии.

SUMMARY

Dvornichenko Larisa. Determination of features of empathy of the students of creative professions.

The article is devoted to investigation of features of manifestation of empathy in students of creative professions. Attention is focused on the relevance of studying of the phenomenon of empathy as a universal ability not only to successful mastering of the creative professions, but also to better adaption to the knowledge society.

The analysis of literature has shown that studying the phenomenon of empathy has a long history. The attempts to reveal the notion of empathy go back in time to antique philosophers and they are still relevant in the modern conditions.

The phenomenon of empathy plays a key role in understanding the world by a person, in effective interaction of the pedagogical process, psychological and psychiatric help, as well as in making the work of Arts. The psychological teaching of the specialists of the mentioned directions is mostly aimed at academic knowledge and is almost left behind the practical skills.

The aim of the article is to tackle the peculiarities of empathy manifestations among the students of creative professions.

It has been shown that empathy has cathartic properties in the process of psychological support and the perception of works of art. The fact that a certain level of empathy belongs to the students of pedagogical university what is proven by empirical research has been emphasized. But there are statistically significant differences in the manifestation of empathy components among students of different pedagogical fields. It has been proved, that the activity of psychologist-consultant is creatively determined.

Statistically significant correlation between intuitive channel of empathy and such personal traits as conservatism – radicalism and practicality – imagination, rational channel and emotional resistance has been shown. There is correlation between emotional channel of empathy and such characteristics as sociability, sensitivity, trust and goodwill. It has been found out, that the students of creative specialization differ from other students of pedagogical training areas by more distinctive intuitive and emotional channels of empathy.

The results of mastering of the theoretical knowledge and practical analysis of achievements argue to suggest empathy to be not only necessary but a very difficult skill for educational and creative activities.

Key words: *empathy, rational, emotional and intuitive channels of empathy, self-image, self-imaginary, creative professions.*

УДК 378.14

Тетяна Ємельянова

Харківський національний
автомобільно-дорожній університет

ORCID ID 0000-0001-7451-8193

DOI 10.24139/2312-5993/2017.02/069-079

ПРО МЕХАНІЗМ МЕТАКОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В ПРОЦЕСІ МАТЕМАТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті досліджуються механізми розвитку когнітивного й метакогнітивного пізнавального простору в межах сучасного розуміння моделювання функціональних властивостей нейронних мереж. Передбачається, що в нейронній структурі редагуються і зберігаються образи статичних подій та просторово-часових динамічних ситуацій у вигляді семантичних зв'язків та мереж.

Вивчаються механізми формування семантичних зв'язків і мереж, які відтворюють у процесі мислення «хаотично» виникаючі образи й ситуації. Автор вважає, що механізм запускає нейронна мережа з хаотичними нейронами. Роль хаотичних нейронів зводиться до виділення певного контексту з одного семантичного зв'язку і його конкатенації з іншим. Автор обґрунтовує висновок, що подібний процес у динамічних семантичних мережах призводить до несподіваних просторово-часових образів. Процес виникнення несподіваних статичних образів можна пов'язати з навчанням метанавичкам, виникнення несподіваних просторово-часових ситуацій пов'язується з механізмом метапізнання. Поява в процесах мислення елементів метапізнання стимулює пізнавальну систему особистості до подальшого розвитку, розвитку здібностей, підвищення математичної та професійної культури.